

УДК 338.23

Душейко Д.М.
директор,
ТОВ «Охоронна Грамота»

РЕГУЛЯТОРНА ПОЛІТИКА В ІНСТИТУЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

REGULATORY POLICY IN INSTITUTIONAL ENVIRONMENTS SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES

АННОТАЦІЯ

У статті запропоновано модель інституційного середовища малого та середнього бізнесу, розглянуто регуляторну політику, її інституціональну природу, зв'язок з інституційним середовищем. Систематизовано підходи до оцінки якості інституційного середовища, визначено роль трансакційних витрат в оцінці якості регуляторної політики.

Ключові слова: інститут, інституційна угода, трансакція, трансакційні витрати, інституційне середовище, регуляторна політика.

АННОТАЦИЯ

В статье предложена модель институциональной среды малого и среднего бизнеса, рассмотрена регуляторная политика, ее институциональная природа, связь с институциональной средой. Систематизированы подходы к оценке качества институциональной среды, определена роль трансакционных затрат в оценке качества регуляторной политики.

Ключевые слова: институт, институциональное соглашение, трансакция, трансакционные затраты, институциональная среда, регуляторная политика.

ANNOTATION

The paper proposes a model of the institutional environment of small and medium-sized businesses, reviewed the regulatory policy, its institutional nature, the relationship with the institutional environment. A systematic approach to assessing the quality of the institutional environment, defines the role of transaction costs in the evaluation of the quality of regulatory policy.

Keywords: institute, institutional agreement, institutional arrangement, transaction, transaction costs, institutional environment, regulatory policy.

Постановка проблеми. Малий та середній бізнес (МСБ) є принципово важливою, знаковою категорією суспільства добробуту та розвитку. МСБ є соціально-економічною базою розширеного суспільного відтворення, що підтверджено досвідом успішної економічної організації розвинених країн. Частка МСБ у ВВП розвинених країн сягає 60%. Суспільства з усвідомленим ставленням до ролі МСБ у створенні національного добробуту та формуванні заможного середнього класу накопичили досвід сприяння розвитку МСБ, проводячи відповідну економічну політику. Найважливішим компонентом ефективної політики сприяння розвитку МСБ виступає регуляторна політика, яка є інституціональною за своїм змістом.

Формально регуляторна політика в Україні запроваджена 2003 р. прийняттям Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Принципи регуляторної політики, закладені у цьому законі, за висновком Н. В. Шибає-

вої, узгоджуються з принципами регуляторної політики, прийнятими у провідних країнах [1, с. 117–118]. Але відсутність стійкого розвитку МСБ, загальний економічний занепад в країні свідчить про повне фіаско держави у справі розвитку МСБ й економіки у цілому. Отже протиріччя між високою соціально-економічно значимістю розвитку МСБ для побудови ефективного суспільства та пригніченістю МСБ у сучасних українських реаліях вимагають як пошуку нових теоретико-методологічних підходів, концепцій, моделей, так й докорінних змін у державній політиці у цій сфері.

Важливим напрямком досліджень щодо вдосконалення механізму розробки і проведення регуляторної політики виступає концепція інституційного середовища, яка об'єднує в собі поняття інституту, інституційних угод, трансакційних витрат. Ця концепція виступає, по суті, способом моделювання таких широких комплексних понять як «умови ведення бізнесу», «середовище для розвитку бізнесу», «бізнес-середовище» та інших, пов'язаних з інтегральною оцінкою здатності національної регуляторної системи забезпечити підтримку та розвиток МСБ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями державної підтримки й розвитку МСБ в Україні займаються такі вчені як Ю. П. Аніскін, Л. В. Беззубко, В. В. Білик, О. А. Бурбело, П. В. Ворона, Л. І. Воротіна, Р. Р. Ларіна, В. В. Озаринська, А. І. Труш та інші. Ефективність регуляторної політики досліджують В. І. Ляшенко, В. І. Дубровський, Д. Б. Циганков, Н. Малишев, С. М. Кулик, І. В. Колупаєва та ін. Поняття інституційного середовища, його змісту і структури розглянуто у роботах таких учених в сфері інституціональної економіки як Д. Норт, О. Уільямсон, Дж. Окслі, О. О. Аузан, В. Л. Тамбовцев, З. Г. Ватаманюк, Р. Ф. Пустовіт, Ю. М. Коваленко та ін. Разом з тим, поєднанню концепцій інституційного середовища, державної політики підтримки МСБ та регуляторної політики приділено недостатньо уваги.

Питання про інституційне середовище для МСБ, його роль у проведенні регуляторної політики не є повністю вирішеним. Воно вимагає подальших теоретичних досліджень, побудов моделей, на основі яких можливо провести науково-практичні дослідження та вдосконали-

ти систему державного управління розвитком МСБ. Зокрема потребує подальшої розробки модель інституційного середовища та уточнення понять «інститут», «інституційна угода», «транзакція», «транзакційні витрати» у контексті моделювання регуляторної політики, оцінки її наслідків. Також необхідним для наукового дослідження вважаємо поглиблення розкриття інституційної сутності регуляторної політики, підходів до оцінки її ефективності на різних рівнях.

Мета роботи полягає в уточненні поняття інституційного середовища як інституціональної концепції, його змісту та складових, пошуку підходів до моделювання та оцінки, визначенні його ролі у розробці та впровадженні регуляторної політики, оцінці якості інституційного середовища.

Викладення основного матеріалу. У моделях неокласичної економіки взаємодія суб'єктів відбувається на ринках ресурсів і товарів й одиницею виміру взаємодії виступає ринкова угода та її ціна. Інституціональний аналіз розглядає взаємодію на рівні індивідуумів, а ринкову угоду подрібнює на транзакції (інституційні угоди), оцінюючи їхню вартість за допомогою транзакційних витрат. Якщо в неокласичних моделях передумовами ринкової взаємодії виступають ринки з повною інформацією, а агенти мають необмежені калькуляційні здібності для пошуку оптимальних варіантів обміну, то в інституціональних моделях економічна взаємодія відбувається шляхом вибору шаблонних варіантів поведінки з обмеженого набору, тобто економічна поведінка регламентується «правилами гри». Правила економічної взаємодії в інституціональній економіці описуються за допомогою поняття інституціонального (або інституційного) середовища. Зазначимо, що в українській інституціональній економічній традиції ще не склалася усталена практика вживання прикметників «інституційний» та «інституціональний», тому в даному дослідженні приймаємо їхню понятійну тотожність.

Поняття інституційного середовища є важливим в сучасній інституціональній економіці, при цьому відсутнє його одностайне визначення

і зміст. Найбільш поширені визначення інституціонального середовища наведено у табл. 1.

Зауважимо, що наведені визначення зводять інституційне середовище до сукупності норм, правил, погоджень, правил гри. Але ж сутність цього середовища, що й відображується у його назві, – набір інститутів. Інститут – це соціальна норма у поєднанні з зовнішнім механізмом примусу до її виконання [5, с. 16]. Український дослідник Р. Ф. Пустовійт використовує визначення «підприємницьке інституційне середовище», яке він визначає як «систему норм і правил, яка започаткована у господарській сфері і загально-визнана суспільством, тобто фундаментальні політичні, соціальні і юридичні інститути, що супроводжують підприємницький процес» [6, с. 11]. Далі Р. Ф. Пустовійт, використовуючи схематичну модель, показує, що інституційне середовище формується з формальних та неформальних інститутів [6, с. 12]. Включення до визначення інституційного середовища саме інституту, як системоутворюючого поняття інституціональної економіки, є найбільш релевантним з точки зору методології досліджень.

Задача оцінки якості інституційного середовища має два основних рівні: макрорівень та мікрорівень. На мікрорівні вона зводиться до оцінки регуляторного впливу (ОРВ) конкретного інституту (норми) або сукупності інститутів, що міститься в одному регуляторному акті. Задача з оцінки на мікрорівні формулюється таким чином: як впровадження або зміна інституту (або регуляторного акту) змінить витрати його використання (транзакційні витрати)? В цьому питанні можна виділити позитивний аспект – оцінка вже існуючого інституту, регуляторного акту, та нормативний аспект – прогнозна оцінка наслідків зміни, заміни або впровадження нового інституту.

На макрорівні задача оцінки якості інституційного середовища має позитивну площину, в якій вона формулюється як задача про оцінку якості умов ведення бізнесу. Така задача вирішується шляхом співставлення показників якості інституційного середовища (різного роду індексів) національного інституційного середовища із зарубіжними.

Таблиця 1

Визначення інституційного середовища

№ з/п	Автори визначення	Визначення
1.	О. Уільямсон	Правила гри, які визначають контекст, в якому відбувається економічна діяльність. [2, с. 688]
2.	Дж. Окслі	Набір політичних, економічних, соціальних і юридичних (законних) угод, що встановлюють основу для виробництва й обміну [цит. за 3, с. 122]
3.	Д. Норт, Л. Девіс	Сукупність основоположних політичних, соціальних і юридичних правил, які формують базис для виробництва, обміну і розподілу [цит. за 4, с. 47]
4.	О. О.Аузан, В. Л. Тамбовцев	Сукупність основоположних соціальних, політичних і юридичних правил, які визначають рамки для установаження інституційних угод [5, с. 29]
5.	Е. Р. Фуруботн, Р. Ріхтер	Правила загального характеру, основне призначення яких полягає в зниженні транзакційних витрат [цит. за 3, с. 122]
6.	А. Є. Шастітко	Інституційне середовище складається з системоутворюючих правил гри [4, с. 47]

Для оцінки якості інституційного середовища на макrorівні використовуються прямі та непрямі показники його оцінки. Прямі показники оцінки – індекси якості у міжнародних рейтингах та показники спеціалізованих інституціональних досліджень, непрямі – показники розвитку та результативності економічної системи, зокрема, МСБ (рис. 1).

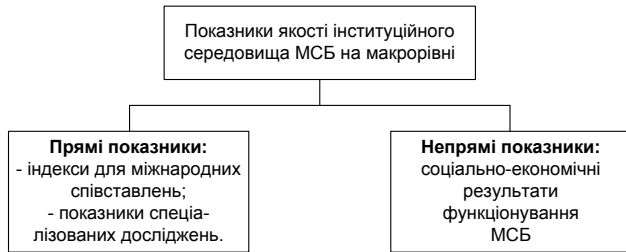

Рис. 1. Прямі та непрямі показники оцінки інституційного середовища на макrorівні

Позитивний аналіз якості інституціонального середовища полягає у дослідженні поточного стану з міжнародним або ретроспективним порівнянням. У нормативній площині задача з оцінки якості інституційного середовища трансформується в оцінку якості регуляторної політики – прогнозування її наслідків та вибір найбільш оптимального варіанту її реалізації. Систематизовано підходи до оцінки якості інституційного середовища можна представити у вигляді матриці оцінки його якості (табл. 2).

Оцінка якості національного інституційного середовища (позитивний макrorівень аналізу) вирішується за допомогою даних міжнародних рейтингів. Найбільш популярний міжнародний рейтинг для оцінки якості умов ведення бізнесу в країні – DoingBusiness, Індекс легкості ведення бізнесу, який готується Світовим банком з 2002 р. Методика цього індексу [7] фактично дає системну оцінку якості національного інституційного середовища за наступними блоками показників:

- реєстрація підприємства;
- отримання дозволів на будівництво;

- підключення до електромережі;
- реєстрація майна;
- отримання кредиту;
- захист прав інвесторів;
- сплата податків;
- міжнародна торгівля;
- забезпечення контрактів;
- закриття підприємства.

Позиція України в цьому рейтингу за останні роки наведена в табл. 3. Особливістю цього рейтингу є те, що в різні роки за його допомогою оцінювалася різна кількість країн, тому для більш коректної оцінки результатів крім власне місця конкретної країни, слід щороку враховувати загальну кількість країн рейтингу. Співвідношення місця України до загальної чисельності країн, які оцінювалися у кожному конкретному році у процентному виразі, дає більш коректну оцінку якості умов ведення бізнесу в країні (показник у таблиці «Позиція України до загальної чисельності країн»).

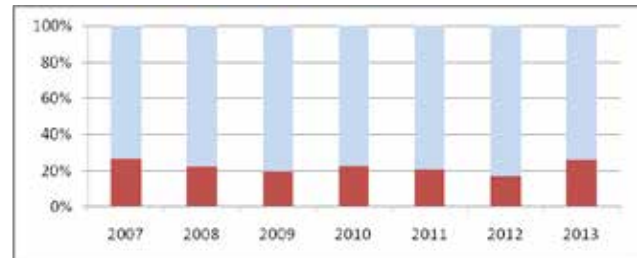

Рис. 2. Динаміка позиції України в рейтингу DoingBusiness

Згідно наведених даних рейтингу можна зробити висновок, що існує поле можливостей для покращення інституційного середовища України, оскільки у найкращий рік – 2007-й, Україна використовувала трохи більш як чверть (27 %) потенціалу розвитку свого інституційного середовища порівняно з найкращими країнами – Сингапуром, Гонг-Конгом, Новою Зеландією, США, Данією та ін. Детальний аналіз позиції національного інституційного середовища за

Таблиця 2

Матриця оцінки якості інституційного середовища

	Мікрорівень аналізу	Макrorівень аналізу
Позитивний аналіз (оцінка існуючого стану)	Оцінка існуючих інститутів, регуляторного акту	Оцінка національного інституційного середовища: а) в міжнародному порівнянні; б) ретроспективний аналіз
Нормативний аналіз (розробка змін та прогноз їх наслідків)	Прогноз наслідків впровадження інституту або регуляторного акту, вибір найбільш оптимального варіанту	Оцінка якості регуляторної політики: прогнозування наслідків та вибір оптимального варіанту її реалізації

Таблиця 3

Динаміка позиції України в рейтингу DoingBusiness

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Позиція України	128	139	145	142	145	152	137
Чисельність країн у рейтингу	175	178	181	183	183	183	185
Позиція України до загальн. чис-ті країн	27%	22%	20%	22%	21%	17%	26%

блоками рейтингу DoingBusiness представляє предмет окремого дослідження.

Крім рейтингу DoingBusiness, оцінку якості національного інституційного середовища можна отримати з інших рейтингів, наприклад зі щорічного дослідження «Глобальна конкурентоспроможність» за методикою Всесвітнього економічного форуму, який розраховується з 1979 р. У ньому використовуються як загальнодоступні статистичні дані, так й результати опитувань керівників компаній. Показники розвитку інститутів займають у ньому за останніми версіями методики 25 % від базових вимог рейтингу [7]. Інші рейтинги, зокрема присвячені оцінці конкурентоспроможності національних економік, також можуть дати важливу компаративну інформацію для макроаналізу національного інституційного середовища [8], оскільки містять окремі блоки, присвячені оцінці якості інститутів, що потребує окремого дослідження.

Способом удосконалення відносин та підвищення ефективності діяльності інститутів виступає державна регуляторна політика, для якої інституційне середовище виступає безпосереднім об'єктом впливу. Наведена модель інституційного середовища дозволяє визначити регуляторну політику як політику, яка змінює елементи інституційного середовища – інститути, що відображаються у змінах трансакційних витрат.

Говорячи про нормативно-практичні задачі інституційного середовища, слід звернути увагу, на роботу російських дослідників Кондратова М. В., Гаріпова М. І., які в результаті аналізу інституціонально-економічних відносин визначили три основні задачі інституційного середовища, вирішення яких забезпечує ефективний розвиток економічної системи, а саме:

1. Удосконалення існуючих та формування нових відносин у ході діяльності інститутів.

2. Підвищення ефективності діяльності інститутів.

3. Досягнення позитивних якісних змін в економічній та соціальній структурі країни та регіонів [9, с. 1911].

Погоджуючись з таким підходом, зазначимо, що якщо державний апарат усвідомлено ставить собі за мету підвищення соціально-економічної ролі МСБ через створення сприятливих умов його функціонування, то способом реалізації такої мети виступає регуляторна політика, критерієм ефективності якої є підвищення якості національного інституційного середовища, що вимірюється зниженням трансакційних витрат суб'єктів МСБ.

Вищевикладене дозволяє описати механізм регуляторної політики у сфері МСБ як логічну послідовність (рис. 3). Заходи регуляторної політики впливають на якість інституційного середовища, що призводить до зміни величини трансакційних витрат, пов'язаних з його використанням. Зміни у трансакційних витратах МСБ впливають на його соціально-економічну ефективність.

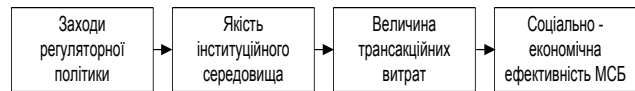

Рис. 3. Механізм регуляторної політики в сфері МСБ

Висновки. Важлива соціально-економічна роль МСБ має підтверджуватися ефективною державною політикою з його підтримки і розвитку. Інституціональний економічний аналіз забезпечує можливості якісного вивчення проблематики МСБ, розробки та реалізації регуляторної політики, визначення критеріїв її ефективності. Використання системної моделі інституційного середовища і принципу методологічного індивідуалізму дозволяє розглянути економічну взаємодію представників МСБ та держави, декомпонувати атомарні для неокласичної моделі ринкові угоди до окремих трансакцій. Трансакції – виконані інституційні угоди, трансакційні витрати – оцінка вартості трансакцій. Підвищення якості інституційного середовища – головне завдання регуляторної політики. Якість українського інституційного середовища за критеріями міжнародного рейтингу Doing Business у порівнянні з передовими країнами за 2007 – 2013 рр. не перевищувала 27 %. Критерієм ефективності регуляторної політики в моделі інституційного середовища виступає здешевлення інституційних угод, тобто зниження трансакційних витрат, що призводить до підвищення соціально-економічної ефективності МСБ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шибаяєва Н. В. Визначення та принципи регуляторної політики // Економічний аналіз. – 2014. – Том 18. № 1. – С. 114–119.
2. Уильямсон О. Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки, «отношенческая» контрактация / О. Уильямсон. — СПб. : Лениздат, 1996. – 702 с.
3. Омельчак Г. В. Институциональное средовище та сутність конкурентного потенціалу корпорацій / Держава та регіони. Економіка та підприємництво. – 2013. – № 3 (72) – С. 121–125.
4. Шаститко А.Е. Новая институциональная экономическая теория. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2002. – 591 с.
5. Аузан А. А. Институциональная экономика: Новая институциональная экономическая теория. – М. : Инфа-М, 2005. – 333 с.
6. Пустовіт Р. Ф. Формування інституційного середовища підприємництва в трансформаційній економіці / Автореф. дис. на здоб. наук. ступеню докт. еконо. наук. за спец. 08.01.01 // Київ, 2006. – 38 с.
7. Україна в світі: Огляд міжнародних індексів, 2013 / Фонд «Ефективне управління» / http://debaty.org/uploadfiles/ckfinder/files/in_world/2013/ukraine_in_the_world_2013_ukr_web.pdf
8. Гражевська Н. Компаративний підхід до аналізу глобальної конкурентоспроможності національних економік // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №1(28). – С. 15-24. Кондратов М. В., Гаріпов Р. И. Теоретические подходы к понятию «институциональная среда» / Фундаментальные исследования. – 2013. – № 11 (часть 9) – С. 1908-1911.